

Lánczy Gyula: A hűbéri nagybirtokrendszer megalakulásához

I.

mai „ifjú” Olaszország egyik legtehetségesebb jogtörténésze Gino Arias, a középkori Olaszország „társadalmi és gazdasági szerkezetének rendszerét” taglalván, többek között a középkori osztálytagosulat merev hierarchiáját (*la rigida gerarchia*) igyekszik megfejtetni. Megkülönbözteti a korábbi s az újabb középkort, értve utóbbi alatt a kifejlett pénzgazdaságon alapuló ipari és kereskedelmi kommunisok, város-köztársaságok korszakát és párhuzamosan megállapíthatni véli mindegyikében a munkásnak szervilis, szolgai állapotát és *a feudális szervezetet*. S ez utóbbi keletkezésének belső indokát, rugóit is igyekszik kihüvelyezni. Egy jegyzetben bizonyos száналommal regisztrálja, hogy ezzel szemben Pertile, az olasz jogtörténet egyik öreg mestere, akit e sorok írója még személyesen megismerhetett 17 esztendő előtt a páduai egyetemen, nagy (hat kötetes) történetében, „miután leírta volna a feudalizmus három formális alapintézményének, az immunitásnak, beneficiumnak és vazallitásnak képződését és kifejlődését, azt hiszi, hogy kinyomozta a feudumnak „eredetét” (*l., origine*”), ami annyi, mintha mondaná: a hűbériség a maga alkatelemeiből, tehát a hűbériségből származott ...”

De lássuk előbb magának Ariasnak eredetfejtő elméletét.

A középkori tőke (pénz)-feudalitásnak eredetét, valamint az egész társadalmi szervezet vezérelvét azon szükségben találja, Miszerint a tőke kezdetleges, serdületlen alkatában, melyet a munkáskéz ritkasága kísér, külső eszközökkel megakadályozza az

alsóbbrendű energiáknak, népi tényezőknek fenyegető fölemelkedését. Kevésbé különböznek ettől a régi, a földbirtoki feudalizmusnak alapjai.

Szerinte ugyanezen szükségből folyt, hogy a munkás eltávolíttassék a földtől (nyilván: távol tartassék a földszerzéstől), részint szabad földekre való telepítése által, amelyek bőven kínálkoztak vagy olyan munkák megnyitása által, melyek bár viszonylag improduktívek, ezen szervilis állapotú munkásra nézve mégis jövedelmezők.

De itt is a munkást szorosan le kellett kötni a földhöz. Csakhogy evégre nem volt elégséges kimondani a lekötöttséget (*inamovibilità*), hanem biztosítani kellett e lényeges normának gyakorlati keresztülvitelét. Ebből támad az a rendszer, melynél fogva minden föld egy „úrnak” (hadd mondjam magyarul, hogy érthetőbb legyen), egy *seigneur*-nek közvetlen hatósága alatt áll, de akinek fensőségét magasabb rendű és oldalmenti, kollaterális felsőségek, hatóságok kiegészítik. S ily módon annyi különálló és mégis összefüggő egység támad, melyek összegéből nincsen kimenekülés.

A feudalizmust tehát így lehetne definiálni: a domínium, a földbirtok uralmának részszerűsége (*particularità*), melynek integrációját képezi e részleges uralmak összességének általános óvhatalma. (Azt hiszem, ez az igazi értelme az egyébként tömör, de homályos tételnek s mely szószerint így hangzik: *particularità di dominio con una tutela generale del dominio stesso.*) A tudós szerző ezen „őseredetű primordiális szükségszerűségből” eredőnek mondja magát az intézményt s így lételvének fölfedése gyanánt formulázza. Mi azonban úgy találjuk, hogy ez az okoskodás nagyjában elég szerencsésen jellemzi magát a kifejlődött intézményt s annak hatalmi funkcióját, de nem adja keletkezése szülőokának, eredendő elvének kiderítését.

Miért kellett ennek így lennie? S a nagybirtoki produkció, vagy inkább az extenzív termelés jövedékének ilyenét biztosítása és monopolizálása, mely belső dialektikai kényszerűségből folyó eredmény? Mi okozza az emberanyagnak megadó passzivitását és szinte automatikus, de cselekvő engedelmességét e társadalmi és gazdasági rendnek követelményei, mind súlyosbbodó szabványai előtt?

Erre nem nyerünk választ és voltaképen csak ott vagyunk, a hol az öreg Pertile bácsinál: a feudális rend a feudumból származik.

De következnek ismertebb argumentumok a gazdasági termelés föltételei köréből. Ott, ahol a hatalmas városi központoknak gazdasági termékek iránti magasfokú kereslete hiányzik, ott a földbirtoki tőke járadéka (*profitto*) nem érhető el „a közvetlen termelőre gyakorolt nyomás s olyan társadalmi szervezet nélkül, mely biztosítja e nyomás” hatályát. Végso vonalban tehát a feudalizmus az a szerv, mely biztosítja egy kezdetleges korszakban a mezőgazdaságnak intenzívitását s élesztvén a mezőgazdasági munkáserők tevékenységét, elősegíti a szabad közgazdasági

tevékenységnek majdani kifejlődését, mely a városok gazdasági életében új gyúpontokat teremt.

„A feudalizmus végoka eszerint a termelőenergiák fejlesztésében áll.”

S ez a gazdaságelvi, termelési teleológia, ez a szociális célirányosság kimutatása, a jog és gazdaságtörténeti kutatás jóval előkelőbb képviselőinek érvelésében is feltalálható.

A Brunner méltán nagy tekintélye is hasonló okoskodással s elvi beszámítás mellett esik latba. Csak az egy kicsit furcsa, hogy egészen különböző pozitív, dologi eredményre jut és jóformán az ellenkező hatás következtetéseire lyukad ki.

Különös súlyt vet a tényre (?) és messzemenő következtetéseket von belőle, mely szerint a hűbéri „uradalom” (a középkori *potestas*, a *Grundherrschaft*-nak szinonimje) *nem* vezetett a nagyüzemre, a latifundiális gazdálkodásra. Rendszerint nem képezett összefüggő komplexumot, hanem különböző vidékeken szétszórt telkekből (*Hufen*) állott. „Parcellás”-gazdálkodás volt az. De a sajátképeni hűbéradományozás, mely a vazallus és ura közt közjogi, nem pedig mukáltatási kapcsolatot létesített, a jövedelem-megoszlást mozdította elő. „A *precarium* s a hűbér (*Zinsgut und Lehen*) a földjáradéknak megosztása által a germán-román világot megóvták a bajoktól, melyek a nagybirtok és a pauperizmus közvetlen ellentétéből származnak. A földjáradék megosztása végezetül a földtulajdon felosztásává (*Aufteilung*) alakult át. Mert a mi napjainkban a hűbérek allodizálása (egyéni tulajdonná változása) s az összes agrár-törvényhozás által történt, az csak befejezése egy ezredéves fejlődésnek, mely a frank hűbérviszonyok* kifejlődésével vette kezdetét”.

Ha e fejtegetés kapcsán az állítatik, hogy e rend uralma alatt „litek (félzsabadok) és kolonusok az állandó napszámsszolgálat ellen jogi állásukban találtak védelmet”, úgy az a szöveg jegyzete szerint (*Der römische Colonat war nicht auf die Grosswirtschaft berechnet*) nyilván csak a késő császár-kornak galliar állapotaira vonatkozhatik. Mert annak a társadalomjogi állapotnak, amelyet nagy általánosságban hűbéri rendnek nevezünk s amely a IX. század folyamán jegecedett ki, éppen az a saját-sága, hogy az ellenkezőre, a kolonusoknak kényszerben munkaszolgálmányaira vezetett fokozódólag. A mit Brunner legalább is olyan jól tud, mint bárki más.

De nem folytatjuk tovább . . . Itt is hatásokat látunk többé-kevésbé alapos konjekturális levezetésben. De az eredet

* *Leiheverhältnisse* mondja a Brunner könyve. De nekünk arra megfelelő magyar terminusunk nincsen. Hajnik: *Eur. Jogtört.* 88.1 . csak egy kevésbé szabatos körülírással próbálta magyarázni inkább, mint visszaadni a *Leihe* fogalmat. A német jogtörténet szorosán megkülönbözteti emezt a *Lehn*-től, gyakorlatilag azonban a *Leihe* amannak „dologi”, birtoktárgyi eleme és mint olyan benne foglaltatik — így tehát a *potiori fit denominatio*.

kérdése továbbra is probléma marad — némi túlzással mondhatnók: rejtély.

Mert ha soká járunk ezen a nyomon, a társadalomgazdasági spekuláció hátterében, mint az agnoszticizmus mögött a mennybéli hit, felderengeni találnak a Vico fenségesen fantasztikus szentenciái, melyek szerint az állami lét örök alapelvei (*Principii Eterni dei Regni*) közé *una certa spezie di Feudi* tartozik, melynek levezetését az *Rias* és az *Odyssea* egy-egy helyének értelmezésén kezdi s amelyeknek érvényét fölfedezi az északi népek (*le genti Settentrionali* — a skandinávokon kívül még a lengyeleket sorolja fel) „hűbéri” sajátságaiban. „És fenmaradtak a rómaiak törvényeiben bizonyos vazallusokra szólólag, kiket *glebae addicti, adscripiicii, censiti*-nek neveznek, mely hűbérek-ről másutt kimutattuk, hogy az összes nemzetek polgári jogai velük kezdődnek ... Ez a hűbéri jog (*Diritto Feudale*) tényleg egy ősi törvény (*un diritto antichissimo*), melyet az idők utolsó barbársága* Európában megújított.”**

De azért a Vico ciklopikus látomásaiban, szinte naiv történeti elnagyolásuk dacára van bizonyos történeti realitás, melyet a jogtörténészek szubtilis különböztetései s a híres modern gazdaságtörténészek statisztikai anyag-apparátusa s anodin következtetései mintha néha elhomályosítanak, jóhiszeműleg elfátyoloznának.

II.

De hogy visszatérjünk a köznapi, az adatszerű kutatás s elmélkedés talajára, a fenti s hasonló okoskodásoknak megvan az a nagy fogyatkozása, hogy a szóban levő állapotokat vagy mint egy fokozatos fejlődési eredményt, vagy mindenképen egy új, önálló rend gyanánt állítják elénk. Hiszen bizonyos fokig mindakettő, mint a valóságnak megfelelő, jogosult.

De sohasem szabad feledni, hogy az a társadalmi és gazdasági szervezet, mely a IX. század derekán, a Karoling-császárságnak korai bomladozása alatt Közép-Európában kifejlett s Angolországban, az angol-szász királyságban is majdnem azonos vonásokat tüntet elő, egy korábbi rendnek és gazdasági intézményeknek romjain épült fel, mely a nép szélesebb rétegeinek vagyis a régi nemzetségi szervezet és birtokló, termelő közösségeknek alapján nyugodván, a személyi szabadságnak is bizonyos fokát biztosította.

A sajátképeni értelemben vett rabszolgaságtól itt el akarunk tekinteni; de tudvalevő, hogy a római császárságnak — a feloszlónak — egész politikai-társadalmi irányzata e bilincseknek fokozatos tágtítására és a következő nemzedékek alatt teljes

* Értsd: a barbárok uralmát a római világ-birodalom országai felett,

** A *Scienza Nuova* I. k. XXXI. fejt. Példányom a Ferrar-i-féle kiadásé, mely az úgynevezett *Seconda Scienza Nuova* első teljes kiadása. (Napoli, 1858-60.)

legyőzésére, nyomainak eltűnésére vezetett a felszabadult elemek és még inkább utódjaik tekintetében. A kolonátus pedig, mely a dolog természete szerint önkéntelenül is a röghözkötöttség örökletességére vezetett, az emfiteutikus bérrendszerek mellett, nem fajult az egyéniségnek azon leszállítására, mely a jogi személyiségnek szinte megszüntetésében állott s amely a francia *villain* és a keleti germán népek jobbágyállapotát döntőleg jellemezte.

De a Karoling-korszakban a kisbirtokosok tömege önként lép a nagybirtokosok, az „uradalom” kötelékébe és aláveti magát fenségének; a szabad paraszt a kommandáció által leszáll az örökbérlők rendjébe. S ezzel eltűnik a szabad község vagy közösség, a *villa publica*, t. i. „az olyan személyek telepe, akik maguk felett csak a köz hatalom uralmát ismerik el” (Kowalewsky). A hűbérúr ekkor már lefoglalta az erdőt s a még művelés alá nem vett földet s ezzel elenyészik a községi tartozékoknak (appertinenciák) szabad használata. Az erdő és legelő használata fejében teljesítendő természetbeli vagy munkabeli szolgáltatmányok a földesúrnak jövedelmét öregbítik. Tudvalevő, hogy e fejlődésben a szabad közember vajmi korán elveszti önállóságát, önrendelkezési jogát. De tisztán a gazdasági termelés vagy a jövedelem eloszlás szempontjából kiindulva, kérdenünk kell: hol itt az a magasabb gazdasági szempont és előny, amely az új rendszer által érvényesül s annak keletkezése rugójául, magyarázatául szolgálhatna?

Tényleg azt állíthatnánk hogy az a feloszlási processzus s az az új nyomasztó rendszer, melynek szükségképi integrációját és hálószerű kiépülését Arias fenti érvelése, nézetünk szerint, igen okosan domborította ki, nem képezett haladó-fejlődési fázist és hogy a szoros értelemben vett gazdasági és termelési fokozás csak e rendnek felbomlásával, legyőzése kínos *étape*-jaival tartott lépést.

Pedig itt többről, magasabbról van szó, mint a termelés mennyiségi és minőségi hatályáról. A döntő kritérium azon emberéletek boldogulásának kérdése, mely ezen új rendnek, mint minden társadalmi alakulatnak voltaképi tartalmát és rendeltetését alanyait képezik.

Azt hiszem a választ felesleges formulázni; érték-eredménye régotha adva van.

Körvonalai egy nagy állami és társadalmi bomlás és deterioráció eredményeképen merednek elénk.

Csak a *milieu* ismeretéből, melyben az új rend végleges kialakulása befejeződött, bírjuk megérteni belső lényegét.

Ez a *milieu* — mint jelzem — első sorban a IX. századi frank monarchia hatalmi viszonyai forrongásában, tényezőinek versenyében tűnik elénk. Ezekkel foglalkoztam újra, még alig lefolyt, hosszú hónapok alatt. És voltaképi célom az volt, hogy ezen viszonyokról nyújtsak lehető pozitív adatszerű képet úgy, ahogy a korabeli források szaggatottan, érzéketlenül szükségzavávan röjják a szórványos adatokat. Nem a birtokokmányok ügylet-ada-

taik; hanem a vonásokat, melyek a tömegnek és egyének mozgalmaira, dinamikájára vetnek némi világosságot.

De általános konsziderációkkal elprédáltam a becses teret, annál az egy-két lapnál jóval többet, melyet a t. szerkesztő úr szíves felhívással rendelkezésemre bocsátott. Immár ezek meg-elevenítése helyett, szintén csak néhány általánosítást, ha nem is épen abstrakciót, adhatok.

Közölni készültem a forráshelyeket, melyekből kitűnt volna, hogy a frank birodalom nagy terület-osztályai a dinasztia tagjai között, a harcok és öldöklő ármánykodások melyek Európa országaiért folynak a Pyrenéktől a Balti-tengerig és az Áldunáig, csak látszólag az uralkodói főhatalom teljéért, országok foglalásáért vívatnak. A valóságban a magas hűbéri arisztokrácia ellenállhatatlan áramlata ez, mely a központi államhatalom kézrekerítésével elfoglalni készül a korona adományától függő összes javakat, egyházi és világiakat egyaránt; mentői többet az „ellenség” vagyis az úri társak vagyonából, mely az elvben egységesnek supponált dynasztia különböző királyságaiban feküdt.

Ez a processzus 840 körül már meglehelősen kialakult, de folyton fokozódólag fejlődik tovább a század végéig, sőt Franciaországban a XI. század elejéig. Látjuk, amint a verduni szerződést megelőzőleg Lóthár császár visszautasítja a felajánlott rendelkezést és panaszolja (*quaerebatur*), hogy nem jutna neki (*nec non haberet*) a miből visszatéríteni tudná (*unde restituere posset*) amit elvesztettek azok a *primores*-ek akik őt követték. Pedig ezek a kárpótlási objektumok a Rajnától és Maasmentétől a Saône és Rhone-on keresztül le a Közép-tengerig — a belga határvégektől a Nyugat-Svájcon és Savoyán keresztül le Arles-ig és Nizsáig nyúló hosszvonalnak gazdag régi kultúr oldj ein terültek el. S a krónikás (Nithard, IV. 3.) szerint „az összes püspökségek, apátságok, grófságok és *fiscatia* egyharmadát” tették volna ki, (mely utóbbi terminus, a hűbértok egyik elnevezése, bárha *fiscus* sokféle jelentőségében többek között egyszerűen *predium*-ot, telket is jelent). Hogy e felsorolás alatt mit kelljen érteni, azt abból ítélheti meg az olvasó, hogy Robert le Fort a *Capet-ház* első történeti őse és megalapítója, mint Tours-i Szent-Márton „apátja” * esett el néhány évtizeddel később, a normannok elleni hadakozásban, holott a papi rendhez soha semmi köze nem volt. Nem folytathatom ezt az eszmemenetet s adatfelsorolást.

Az európai arisztokrácia belefáradt a harcba — *primores populi, degustato semel periculo, iterum prelium nolebant* — meg-

* Rheimsi Hincmar (*Annales Bertiniani* ad ann. 866.) az ő s egy hozzá hasonló „apát”-nak — (Ramnulf comes, Poitiers-i St. Hilarius kolostoré) hősi halálát az ég bosszújának minősíti, amiért Franciaország ezen régi előkelő gazdag szerzeteit bitorták vagyis királyi adományból hasznélvezték. Ez a gazdagság első sorban telkekből, szolgálmányokból és jobbágyokból állott. A nevezett Annales-ek egyébként sűrűn emlékeznek meg e két „fidelis”-nek adományozott „honor”-okról, vagyis hűbérekről.

kóstolván a veszedelmet, nem akart többé csatázni, írja Nithard, (Nagy Károly császár leány ági unokája). A békés osztozkodásnak és pontos birtokelhatárolásoknak módját célravezetőbbnek ítélte. Ez a magva annak a nagy chartának, amelyet verduni szerződésnek hívnak, s amelyről az iskolákban azt tanulják, hogy a Karoling birodalmat három külön királyságra osztotta.*

De a források gondosabb elemzéséből mást tanulunk. Két évre terjedőleg egy pontos és részletes fölvételnek vagyunk tanúi, melyet a három királyi testvér, akik mindenben „híveik” (*fideles*) „tanácsa” szerint cselekesznek, országankénti kiküldött biztosai teljesítenek.

Pedig a nagy országhatárok ismertek valának. A lefolyt 35 év alatt két császári rendelkezés és törvény (Nagy Károly első végrendelezési terve 806. és I. Lajos császár „*divisio imperii*”-je 817-ből) intézkedett hasonló felosztásokról. Es fel kell tennünk, hogy ismertek valának a tartományi, vagyis a missiatikus, comitalis s a néhány kivételes dukális kormányzati, igazgatási kerületek, amelyeket Nagy Károlynak — oly sok tekintetében túlbecsült — uralmi rendje megállapított.

De ez az uralmi rend már ekkor feloszlott és állami, tiszti attribútumai az uradalomnak tartozékaivá süllyedtek alá. Ez „uradalmak” pontos ismeretére volt itt szükség és azért kérték Lothár császár megbízottjaitól, vajon közülök valaki *totius imperii notitiam ad liquidum haberet*” az egész birodalom állagát nyilvánlatban bírja-e, mely nélkül nem tárgyalhatnak.

Négyszáz év óta, mióta t. i. az igazi birodalom, a római császárság kompakt teste s adminisztrációja, területenként változó mérvben felbomlott és veszendőbe ment, a maga laterkulusai és katonai és *civilis Notitia*-val, ehhez hasonló mozzanat fel nem merült, hasonló kérdés fel nem vetetett. Nithard, aki a nyugat-francia királynak egyik biztosa volt, szabatosabban jelzi, hogy mit kelljen e *notitia* nyilvánlata alatt érteni. E kapcsolatban az összeírás módja gyanánt kétszer él az *imbrevari* (*cur non imbrevatum est — univsum Imperium imbrevaretur*) kitételével, ami a középkori terminológia szerint nemcsak a birtokállagoknak jegyzékszerű felsorolását jelenti, hanem a személyi szolgálmányok és kötelezettek részletes följegyzését is.**

A hely régen felköltötte egy-két német történésznek (Waitz, Dümmler) figyelmét, de nem vonták le a belőle folyó tanúságot.

A nagybirtokos arisztokráciának általános ország- vagyis birtokfoglalása ez Európaszerte. Szószertint az a *Landnahme*,

* Szövege elveszett és csak történetírási feltevés, hogy IX. századi későbbi felosztási akták tartalmilag reprodukálják. Vajjon részletes dispozicióit is?

** Ez utóbbi vonatkozásban találjuk használatát az angol hűbéri viszonyokban Bractonnál: *imbrevatum*. (*Vinogradoff: Villainage in England*. 174. 1. idézve.)

miként a német irodalmi nyelvhasználat a honfoglalásokat nevezni szokta.

Egy emberöltő múlva (877) Quierzy-sur-Oiseban alkotott kapituláré kimondta e hűbéri foglalásnak örökletességét a francia földi összes vazallitásra nézve, tehát a nagy vazallusok hűbér-alattvalóira nézve is.

Ami voltaképen csak általánosító elismerése volt a tényleges állapotnak, melyet partikuláris rendelkezések s a jogszokás a többi országokban is jogelvre és gyakorlati érvényre emeltek.

III.

És csakugyan oly békésen folyt le ez a foglalás, mint Brunner állítja a fenti eszmemenet rendjén? *Bauernkriege* — mondja — *wie sie das soziale Elend des IV. und V. Jahrhunderts in Gallien erzeugt hatte, brachen im fränkischen Reiche nicht aus. Die Verschiebung der Besitzverhältnisse vollzog sich hier, ohne jene Spannung hervorzurufen, welche sich in Revolutionen Luft macht.*

Pedig ő maga is, csakúgy melleleg, pedzi a *Stellingabund*-ot* azt az ádáz fölkelést, valóságos háborút, mely 841—3 között ott fent a német magasészak földjén két ízben dühöngött s amelynek, hogy egy anakronisztikus terminussal éljek „osztály-harc” jellege volt, az alsó rétegek „frilingek és lazzok” (liték) *ingenuiles atque serviles* fölkelése a felső rend, a *nobiles*, a szász Edelingok ellen. Azon a *trans-albingensis* területen folyt le az, mely immár tizenegy század óta, minta-földje . . . *der Besiedelung in Latifundien . . . jedermann aus der Colonisation des transalbingischen Slavenlandes bekannt. Jenseits der Elbe ist der klassische Boden des Grossgrundbesitzes*, mondja a római (császárkori) „uradalom” fogalmának magyarázatául egy kiváló szakértekezés.**

De miért folyik e konok harc és kegyetlen megtorlása? Mi történt voltaképen? A kortársi források szükszavúan csak egy-két kísérő tünetet emelnek ki! Egyáltalában vajmi kevés az, amit e „klasszikus földre” vonatkozólag tudunk azon évtizedekben, melyek a Nagy Károly alávetési háborúit követik. Valami mégis megragadja figyelmünket és útbaigazításul szolgál.

A szász Edelingok kompozíciója (vérdíja) *Wergeld*-je e legyőzetés és frank hatóság-alávétele első húsz esztendeje alatt (a Capit. Padebrun. 789-től fogva) a közszabad (*ingenuus*) *Wergeld*-jének *hatszorosára*, a fentnevezett *litus* vagy *lassus*-ének tizenkétszeresére emelkedett s így Zöpffl (*D. Rechtsgesch.*) számítása és felállítása szerint felért azzal az egészen egyedülálló *Wergeld*-del, mely a bajuvároknál az egyetlen hercegi ház, az Agilolfingek leszármazottjait illette, akiken kívül mindössze öt olyan családot

* D. RG. I. 240. 1.

** Schulten: *Die römische Grundherrschaft*. (1896.)

sorol fel névszerint a *Lex Bajuwar.* (Tit. II. cap 20.) akik *duplum honorem et sic duplam compositionem accipiant*, tehát a bajuwar közsabadéhoz képest kétszerest.

Ha Stobbe (*Gesch. d. deutsch. Rechtsquellen*, I.) Gaupp a germán ethnológia és a régibb jogtörténet ezen klasszikus tekintélye ellen — melyre Zoepfl támaszkodott — polemizálva helyteleníti, hogy Gaupp „arisztokráciáról” beszél és különös súllyal s egész találóan arra utal, hogy itt a nemesek rendjéről általában — *Der Adel*-ről — van szó, úgy csak közelebb hoz bennünket a lényegbeli valóság megértéséhez.

A nagybirtoki vassusokon és tisztai (egyházi) személyeken kívül — akik között, az *Annales Laureshamenses* szerint, Nagy Károly a szászok földjét felosztotta* — itt egy szélesebb rendnek kivételes kedvezményes felülkerekedése forog fenn, mely régi kiváltságos helyzetét — amely a Karoling-hódítást megelőzőleg már kétségtelenül fennállott — most hirtelenül felfokozta és következményeit, az alacsonyabb rétegek nyomását, illetve a földbirtoklási és haszonélvezeti viszonyoknak jobbágyi fokra lesüllyesztését rohamosan eszközölhette s így váratlan visszahatásokat támasztott ezen harcias és a hagyományos állapotokhoz szívesen ragaszkodó törzsnél.

Mert a *Weregild* (*Wargilda* — a *Lex Saxonum* előttem fekvő szövegében) nemcsak az egyén egész társadalmi és per-jogi státuszát határozza meg, hanem birtok-állásával is szorosan összefügg a germán törzsvilág és államalakulatok legkülönbözőbb pontjain. Újabb kutatások e viszonylatnak nemcsak az angol-szász királyságok, hanem még a kelta törzs-közösség alatti érvényét és határozó befolyását mutatták ki.**

S ez az a pont, amelyre magam is kilyukadni kívántam, amidőn a *Stellingabund* mozgalmát érintem s melyről egyébként őszintén sajnálom, hogy e helyütt részletesebben nem tárgyalhatom; bárha ismétlem, vajmi kevés pozitív forrásanyag áll rendelkezésünkre.

Mint ahogy nem tárgyalhattam a középkori népfölkelések és parasztforradalmak (*Jacqueries*-k stb.) széles anyagú kérdését; s a IX. századi munkás „*conjuratio*”-k gyöngye nyomait, melyek a Brunner fenti kategorikus kijelentésével szélső ellentétben állanak. És nem szólhattam az észak- és délfraancia nyelvterületek ebbéli fejleményeiről, melyeken egy valóságos, régi arisztokrácia terjeszkedését, birtokfoglalását s a szabad népelemek szabadságvesztését egy gazdag adatkészlet drasztikusan illusztrálja.

De ez a szoros összefüggés a személyi státusz s a birtokviszonyok közállása között, ez az, amit egy éles körvonalak-

* L. erre nézve bővebben Waitz: *D. Verfassungsgesch.* 3. k., ki óvatosan, de szuggesztív módon belevilágít e homályos és kontroverz materiákba.

** Különösen Seebohm: *Tribal System in Wales* és újabban *Tribal Custom in Anglo Saxon Law* 1902. L. ez utóbbiról Vinogradoff bírálatos ismertetését a *Vierteljahrsch. f. Sozial- und Wirtschaftsgesch.* 1903. I. kötetében.

ban kiemelkedő esetből, szinte csak elméletileg, megvilágítani kívántunk.

Mi nagyon jól látjuk a történelmi, tehát tényleges kauzalitást, mely mindebben érvényesül; a „merev társadalmi hierarchia” amaz okszerű bekövetkezését, amelyből e fejtegetéseink kiindultak.

De mindezeknek lényegbeli szükségszerűségéről s evolucionális szabályszerűségéről nem meríthettünk meggyőződést, még a szorosabb gazdasági termelési tekintetben sem.

Am e szoros korrelációban földbirtok és polgári állapot között — az egyén és jogviszonyainak ez elválása, kiválása az állami kötelékből és alárendelkezése a túltengő magánszemélyiségek fenhatósága alá — amely a római állameszme alatt (és Galliában még a Meroving-korban is valamelyest uralkodott) nem volt képzelhető, — ez a középkor lényege* és diadala, mely egy ezredév fejlődésére és ellenhatásaira volt határozó, 1789-ig. Szolgáljon ez magyarázatul, hogy ezekre a IX. századbeli történetekre nyúltunk vissza, melyek döntő fordulópontot képeznek és nem csupán *ezen* intézmények kialakulásában. Mert a felszín alatt lappangó viszonyokról, lassú fejleményekről mintegy letépi a fátylat, mely alatt a dolgok valóságuk világában tűnnek elé.

„A világtörténelem régi eszmékkal operál, amelyeket új formákba önt”, mondja Brunner. Es kétségtelen, hogy a régi legyőzöttek, „kiéltnek” ítélt hatványok új alakban, csak változott mezben fogatosak, mozzgatók a régi végérhetetlen körforgásban.

* L. ez eszmemenetre nézve P. Rothnak lapidáris tétéleit, aki az itt érintett témáknak tárgyi, szinte technikai tárgyalása közben szükségesnek tartja a hasonló elvi szempontoknak pregnáns kiemelését *Feudalität und Untertanverband* c. könyvében.

